

УДК 39.394

Н.Г. Сироватко

АЛЬТЕРНАТИВНІ МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ: КЛАСИФІКАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ФАКТОРНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ

Складниками загальної суспільної культури є субкультура дорослих, молодіжна та дитяча субкультури, кожна з яких, у свою чергу, має відгалуження. Утім, будемо вести мову лише про молодіжну субкультуру, система якої, як відомо, базується на двох діаметрально протилежних складових.

Зміст першої складової полягає у гармонійному співіснуванні з принципами, нормами і правилами, що уже склалися у суспільстві; вона продовжує і розвиває традиції та звичаї попередніх поколінь. Сюди відносимо субкультури молодіжних гуртків, громадських організацій, студентських об'єднань, художніх колективів, політичних партій тощо. Усіх їх об'єднує те, що вони не викликають активного спротиву у суспільстві, оскільки сприймаються як правило, адже кардинально не заперечують і не прагнуть зламати будь-які загально визнані норми і традиції. Більше того, такі об'єднання молоді контролюються і часто створюються дорослими, а отже є бажаними і корисними з точки зору останніх.

Друга ж складова загальної молодіжної субкультури характеризується пошуком якісно нової ідентичності, нових форм самовираження, нової ідеології, спробами руйнування традиційних уявлень суспільства про «норму» та «зразок» поведінки. Усе це нерідко демонструється засобом різних форм протесту та епатажу (зачіска, символіка, стиль поведінки, фольклор, світогляд та ін.), що часто призводить до неприйняття або ворожості з боку суспільства. Ядром цієї складової молодіжної субкультури є альтернативні молодіжні угруповання: хіпі, готи, панки, рокери, репери, емо, скінхеди, райтери та ін. Саме альтернативні молодіжні субкультури в Україні і є предметом нашого дослідження.

Завдання статті – прослідкувати динаміку розвитку альтернативних молодіжних субкультур України (70-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.). Окрім того, у статті здійснюється спроба пояснити причинно-наслідкові зв'язки щодо зародження, розвитку та поширення альтернативних молодіжних субкультур в Україні, а також запропонувати їхню нову класифікацію.

Останні дослідження та публікації з теми. У попередніх публікаціях неодноразово наголошувалось, що сьогодні серед українських науковців різних галузей знань значно зріс інтерес до вивчення молоді, а саме молоді міської, що є головним джерелом виникнення альтернативної молодіжної субкультури.

Значний масив у науковому доробку з указаної проблематики становлять дослідження українських представників соціально-гуманітарних наук, творчі здобутки яких так чи інакше проектується на досліджувану тематику. Особливої уваги заслуговують публікації у сфері педагогіки та психології (Долгая Н., Лисенко Ю., Чернета С., Лавріненко В., Кравченко О.), соціології (Карпіленя С., Руженцева В., Артьомов П., Барабаш В.), культурології та мистецтвознавства (Кривко Т., Устименко-Косоріч О., Откидач В., Зязюн І., Лагода О.), політології (Сорока С., Кербаль М., Вільчинська І., Дрожжина С.), філософії (Сугрובה Ю., Панченко Л., Оленич С., Приходько Т., Головей Ю.), історії (Шаповал В., Мінаєв А., Войцицька М.) та етнології (Боса Л., Кучер Т.). Проте рівень розробки проблеми українських альтернативних субкультур є недостатнім для їх цілісного розуміння.

Спробуємо дати відповіді на вузлові питання з теми: причини виникнення та популярності альтернативних молодіжних субкультур в Україні, проблема національної ідентичності в їхньому середовищі, рівень впливу на формування світогляду окремого члена суспільства й культури загальносуспільної загалом. Проте, перш ніж говорити про сучасне українське суспільство, звернемося до фактів з історії, завдяки яким стає очевидним, що в

Україні такий прошарок суспільства як молодь, не був завжди однорідним та статичним. Згадаймо найяскравіший приклад однієї з «альтернатив» – козацтво.

Сьогодні явище козацтва не можна назвати таким, що суперечить традиційним уявленням українського суспільства про звичаєву культуру, утім у XV столітті це була «відносно унікальна, порівняно з історією інших народів, соціальна верства населення» [9]. Козаки мали своєрідний одяг, власну символіку, атрибутику, правила ініціації, традиції спілкування – усе це якісно відрізнялося від загальноприйнятих уявлень про тогочасну норму життя. Історія свідчить, що спершу козаками була невелика група людей, об'єднана спільністю думки і поглядів на світ, що не бажала коритися встановленому «нормальному» порядку – кріпацтву, а згодом продемонструвала силу свого впливу на перебіг історії багатьох держав загалом та культурно-історичну спадщину українського народу зокрема. Отож, козацтво, що у XIV-XV ст. зародилося як форма протесту, своїми ознаками цілком відповідає молодіжній альтернативній субкультурі України XX-XXI ст. Звісно, їх не отожднюємо, проте ігнорувати або заперечувати їх очевидну схожість абсурдно.

Не ставимо за мету здійснити порівняльну характеристику «альтернативи» в історичному розрізі, але переконані, що ретроспективний аналіз дасть можливість краще збагнути процеси сучасності.

Отож, важливим питанням культурного розвитку сучасного українського суспільства є альтернативні молодіжні субкультури. Тут акцентуємо увагу на тому, що альтернатива, або, як її називали радянські науковці, «неформали», у сучасному її вигляді з'явилася в Україні у середині 70-х років XX століття [6]. Її виникненню сприяла низка соціально-політичних факторів, серед яких найвагомішими, на наш погляд, є наступні:

1) завдячуючи політиці «червоного терору» (1917-1953 рр.) та політичним репресіям 1954-1990 рр. український народ позбувся історичної та родової пам'яті, що призвело до руйнації його звичаєво-правової обрядовості, а отже поступового зникнення традиційних форм спілкування молоді (побратимство, молодіжні громади, вечорниці, вулиця тощо), яке радянська влада не здатна була компенсувати штучно створеними комсомольськими організаціями [5];

2) втрата зв'язків між поколіннями стала головною причиною того, що молоді люди стали нездатними визначити своє призначення та мету у житті, втративши можливість як для саморозуміння, так і для самореалізації;

3) тоталітарна форма влади в СРСР повністю виключала можливість створення невідконтрольних партії і уряду об'єднань, а єдино дозволеною офіційно формою спілкування молоді були різнорівневі комсомольські організації, які, зрозуміло, не могли задовольнити потреби та бажання молодих людей у питаннях саморозвитку, а здебільшого нав'язували «волю партії» [9];

4) падіння «залізної завіси» спричинило хвилю захоплення пострадянської молоді не стільки прозахідним й проамериканським «андеграундом», скільки самою ідеєю вільного, нікому невідомого життя, символом якого і стали альтернативні молодіжні субкультури хіпі, бікінязів, стиляг, а згодом байкерів, рокерів та ін.

З вищесказаного стає очевидним, що «альтернатива» в Україні і для України стала актуальною саме в часи, коли відбулося знищення зв'язків між поколіннями, втрата самобутності, забуття традиційних культурних цінностей в ім'я ідеї про створення єдиної радянської спільності людей. Масове ж запозичення пострадянською молоддю ідей «американських» хіпі, «європейських» панків та стиляг стало прогнозованим наслідком з попереднього. Проте і після «демократизації» радянської влади молодь мусила відстоювати своє право на свободу вибору.

Молодіжні субкультури, що з'явилися в Україні у II пол. XX ст. об'єднує те, що радянська влада ставилась до них скептично, навіть вороже, вважаючи таких молодих людей ворогами комунізму. Саме з таких причин їх не приймали до комсомолу, могли виключити зі школи чи університету, а дехто з українських дослідників стверджує, що справа доходила до

репресій [9]. Навіть знані українські письменники у своїх творах засуджували цих молодих радянських «неформалів». Наведемо уривок з вірша С. Олійника: «Такий за їхні штани готов піти у шпигуни» [10]. Інший письменник у часи захоплення молоді «не нашою піснею» надрукував у сатирично-гумористичному журналі «Перець» памфлет, що закінчувався словами: «Ех, якби за те «бесаме» та набить йому те саме!» [4]. Така позиція – «набить йому те саме» була переважаючою у часи радянські і залишається такою ж у сучасній Україні.

Відтоді чи не кожне покоління української молоді захоплюється новою проамериканською чи прозахідною альтернативною субкультурою, ідеї та погляди якої часто мають нонконформіський, новаторський, а іноді і бунтарський характер. Проте тут варто зауважити, що будь-яке запозичення того чи іншого виду альтернативи не є сліпим наслідуванням. Натомість до кожної альтернативи українська молодь привносить свою, якщо можна так висловитися, етнічно-забарвлену родзинку. Однак і такі адаптовані метаморфози цінностей, поява їх ексцентричних форм продовжує провокувати насторожене і агресивне ставлення багатьох членів українського суспільства.

Саме на часі з'ясувати рівень корисності альтернативної молодіжної субкультури для українського суспільства загалом та для кожного члена суспільства зокрема.

Одразу зазначимо, що альтернатива містить у собі величезну кількість протиріч, тобто кожна конкретна альтернативна молодіжна субкультура може вагомо відрізнитися одна від одної, створюючи таким чином розгалужену систему, об'єднану єдиною на сьогодні загальноновизнаною самоназвою – «андеграунд». Однак, нам вдалося вичленити схожі риси, які і стали об'єднуючим елементом для більшості представників молодіжних субкультур в Україні. Так, сучасні дослідники питання визначають наступні «парадокси» свідомості й поведінки альтернативної молоді:

1) висока потреба у спілкуванні з однолітками та старшим поколінням у поєднанні з низьким бажанням «іти на контакт»;

2) значний рівень творчого потенціалу та прагнення до самореалізації, які, проте, вважаються глибоко інтимними і не призначеними для «сторонньої публіки»;

3) потреба в опіці та повазі при частій зневазі опікунами [7];

4) достатньо високий творчо-інтелектуальний рівень зі «своїї» теми, що пояснюється необхідністю бути цікавим серед «своїх» і умінням «врубати у тему» стороннього співрозмовника;

5) захоплення конкретним жанром мистецтва з конкретної, часто вузько спрямованої, теми (рокери захоплюються відповідним жанром у музиці – рок; готи віддають перевагу фільмам та книгам жанру містики; реperi читають реп і створили власний стиль танцю; скінхеди підтримують спортивний спосіб життя і вивчають історію України за конкретними авторами тощо);

6) субкультурна символіка та атрибутика і породжені ними чуття відповідають ідеалам та цінностям членів тієї чи іншої альтернативної субкультури, задовольняючи запити й очікування молодих людей, які відносять себе до неї [7]. У той же час символіка різних альтернативних субкультур може бути настільки полярною, що викликає поведінкову конфронтацію окремих молодіжних субкультур. Проте наразі це є здебільшого виняток, аніж правило;

7) кожна альтернативна українська молодіжна субкультура характеризується наявністю «позерів» (слідують моді зовнішньої атрибутики, не переймаючись ідеєю) та істинних «альтернативщиків», відрізнити яких можна лише шляхом довготривалого включеного спостереження.

З вищенаведеної інформації стає зрозуміло, що явище молодіжної альтернативної субкультури є неоднорідним, однак у масі своїй не займає екстремістських позицій. Для членів більшості альтернативи антисуспільні дії не є нормою, більше того, вони засуджуються «неписаними» правилами групи. Утім не можемо заперечувати той факт, що деяка частина альтернативної субкультурної молоді, приймаючи девіантні, спотворені

форми, вчиняє правопорушення і перебуває на обліку у міліції (сатаністи, гопніки, скінхеди). Саме останній факт, за законами швидкого поширення негативної інформації, і формує підкреслено недовірливе ставлення суспільства до представників молодіжної альтернативи. Однак, необхідно вказати, що часто саме в альтернативі, тобто серед молоді творчої, такої, що не мислить стереотипами, зароджується і проростає потенціал загальної культури майбутнього, відбувається закономірний пошук, відбір й закріплення традиційних і створення сучасних культурних цінностей. Адже, свого часу, такі культурні течії як авангардизм, сюрреалізм, постмодернізм, абстракціонізм тощо вважалися відхиленням від загальноприйнятої суспільством естетичної норми, проте згодом набули популярності і стали вважатися прогресивними тенденціями у культурно-мистецькому житті.

Не залишається жодних сумнівів, що кожна з наявних сьогодні молодіжних альтернативних субкультур здатна не лише впливати, але й видозмінювати культурне життя суспільства, надаючи йому нових прогресивних форм і змісту. Сьогодні альтернативна молодіжна субкультура в Україні не переживає ані особливого розквіту, ані кризи – вона знаходиться, якщо можна так висловитися, у стані спокою. Проте саме зараз необхідно активно проводити дослідження альтернативи, щоб не втратити можливість спілкування з безпосередніми її учасниками.

Вище згадувалось, що українська альтернатива має свої національні особливості. Щодо ідентифікації молоді, то в її середовищі уживаються два процеси, що є похідними від пострадянської ідентифікаційної невизначеності. Перший процес пов'язаний з індивідуалізацією прозахідного типу, другий – з пошуками нової корпоративної самореалізації. Обидва ці процеси є наслідком балансування українського суспільства між західною та східною моделями суспільного розвитку. Якщо ж торкатися питання національної та етнічної самовизначеності альтернативної молоді, то варто зауважити, що в Україні альтернативні молодіжні субкультури можна поділити на два протилежних різновиди, де в одному переважає явище манкуртизму (рейвери, гопніки, репери, гламур, емо) або космополітизму (хіпі, панки, «золота молодь»), а в іншому – повага до українських народних традицій та національне самовизначення (скінхеди, рокери, райтери, трейсери). Тобто дослідження етнічної та національної ідентичності української альтернативної молоді ускладнюється наявністю подвійної самоідентифікації, її маргіальності, накладенням соціальної ідентичності на етнічну й національну та ін. [2].

У наступних дослідженнях будемо акцентувати увагу на тій молодіжній «альтернативі», де в атрибутиці та символіці досить часто використовуються національна колористика (жовто-блакитна – символ сучасної України або козацтва; червоно-чорна – символ воїнів УПА), символіка (тризуб, булава), підтримується святкування традиційних народних календарно-обрядових свят, пропагується здоровий спосіб життя. Проте зазначимо, що згідно з нашими спостереженнями та дослідженнями сучасна молодь вважає за престижне розмовляти українською мовою та вивчати принаймні одну іноземну, що свідчить лише на користь представників альтернативи, хоча виключення усе ж існують.

Отож, говорячи про різновиди альтернативної молодіжної субкультури, вважаємо за доцільне надати більш детальну інформацію щодо її типологізації. Проте варто зауважити, що існуючі в західній науці підходи до вирішення цього питання не можуть бути цілком перенесені на українські реалії, що логічно зумовлено кількома факторами. По-перше, європейські вчені виходили з досвіду діяльності альтернативної молодіжної ініціативи («реєт гроуп», «андеграунд», «контркультура») в умовах розвиненої демократії та відносно стабільної економіки. Крім того, західні дослідження ведуться з метою виявлення девіантної поведінки [9]. Ми ж переконані, що головним критерієм типології має бути характер діяльності субкультури та її внутрішня шкала цінностей.

Російські учені (Сундієв І., Латишева Т., Левикова С., Карпіленя С., Фролов С. та ін.) здійснили спроби класифікації молодіжних субкультур, керуючись різноманітними критеріями: відкритість/закритість групи, гендерне питання, ціннісні орієнтації, походження

і внутрішня організація тощо. Класифікуючи молодіжні субкультури, ми керувалися їхньою внутрішньою ідеологією та принципами, оскільки переконані, що саме цей критерій мусить бути визначальним для глибшого розуміння тих процесів, які відбуваються в житті альтернативи:

1) молодіжні альтернативні субкультури, що віддають перевагу відпочинково-активній екстремальній діяльності (брейкери, трейсери);

2) альтернативна молодь, діяльність якої переважно розважального характеру (рейвери, гламур, «золота молодь»);

3) молодь, що віддає перевагу пізнавально-філософському способу життя (бітники, готи, панки, хіпі);

4) молодіжні альтернативні субкультури креативного характеру (репери, рокери, емо-кіди, графітніки);

5) альтернативні субкультури молоді, що виникли на основі релігійних вірувань (трешери, сатаністи);

6) молодіжні альтернативні субкультури демонстраційно-агресивної спрямованості (гопники, скінхеда).

Велике розмаїття типологій та класифікацій свідчить про єдине – феномен альтернативної молодіжної субкультури є багатограним і не може бути об'єктивно описаним і дослідженим лише з однієї точки зору.

Резюмуючи вищевикладене, можемо говорити про те, що альтернативна молодіжна субкультура в Україні не сприймається як буденне явище, а залишається маловивченим феноменом для традиційного українського суспільства. Не варто стверджувати, що сучасна форма альтернативи є природною формою існування української молоді. Її необхідно розглядати у проекції на історію радянської України, за часів якої знищено родинні звичаї та родову пам'ять, деформовано народну мораль і спосіб життя молоді.

Список використаної літератури

1. **Білько О.** Актуалізація дослідження історичної пам'яті як соціального конструкту / О. Білько // Соціологія у (пост)сучасності : зб. наук. тез учасників VI Міжнар. наук. конф. студ. та асп. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008.

2. **Вільчинська І. Ю.** Етнічна та національна ідентичність сучасної української молоді : дис... канд. політ. наук за спец. 23.00.05 – «Етнополітологія та етнодержавознавство» / В. Ю. Вільчинська. – Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України. – К., 2002.

3. **Головей Ю. В.** Молодіжні субкультури : проблеми толерантності / Ю.В. Головей, Ю. Ю. Лашук. // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Розд. 1. Філософська антропологія та філософія культури. – № 12. – 2008. – С. 44–49.

4. **Дзюба І.** Чи усвідомлюємо національну культуру як цілісність? / І. Дзюба // Наука й культура. – К., 1988. – Вип. 22.

5. **Білас І.** Червоний терор в Україні 1917-1953 рр. / І. Білас // Гомін України. – Торонто, 1994 р. – Режим доступу: <http://oun-ura.org.ua>

6. **Лагода О. М.** Молодіжні субкультури та їх вплив на стилеутворення в дизайні одягу кінця ХХ століття / О. М. Лагода // Вісник ХДАДМ. – № 3. – 2008. – С. 65–71.

7. **Личковах В. А.** Молодіжна субкультура як соціокультурний та естетичний феномен / В. А. Личковах // Вісник Чернігів. держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія: психологічні науки: зб. наук. пр. : у 2 т. – Чернігів : ЧДПУ, 2009. – Вип. 74. – Т. 2. – 220 с. – С. 3–15.

8. **Макарчук С. А.** Етнографія України / С. А. Макарчук : навч. посіб. – Л., 2004.

9. **Нариси української популярної культури** / за ред. О. Гриценка. – К. : Укр. центр культурних досліджень. Ін-т культурної політики, 1998.

10. **Степан Олійник** // Письменники Радянської України. 1917-1987 : бібліогр. довід. / авт.-упоряд. В. К. Коваль, В. П. Павловська. – К. : Рад. письменник, 1988.

Резюме

Розглядаються альтернативні молодіжні субкультури і причини їх виникнення та популярності в Україні; подається їх класифікаційна характеристика; розкривається вплив молоді на формування культури майбутнього.

Ключові слова: молодь, культура, субкультура, альтернативна молодіжна субкультура.

Summary

Syrovatko N. Alternative young people subcultures in Ukraine: classification description and factor conditionality

The author of the article «Alternative youth subculture in Ukraine: classification and factor conditioning» revealed an alternative of youth subculture and explained factors, which influenced of their beginning and popularity in Ukraine; shared his own vision of the classification of youth «alternative»; the importance of youth subculture for culture of the future is emphasized; attention is drawn to the national identity of youth «alternative» people.

Key words: youth, culture, subculture, alternative of youth subculture.

Аннотация

Анализируются альтернативные молодежные субкультуры и причины их возникновения и популярности в Украине, дается их классификация, раскрывается влияние молодежи на формирование культуры будущего.

Ключевые слова: молодежь, культура, субкультура, альтернативная молодежная субкультура.

Надійшла до редакції 24.10.2013 р.